

“Μια ιστορία γραμμένη στα βουνά”
Απολογισμός είκοσι χρόνων στα μονοπάτια της Ικαρίας.
Τι έχει γίνει μέχρι τώρα στο θέμα του τουρισμού βουνού και των συναφών δράσεων,
πως έγινε και τι μπορεί να γίνει στο μέλλον.

Γεια σας

Καλωσήλθατε στην παρουσίασή μας

Αφορά ένα θέμα που αν και εξειδικευμένο (κι ίσως "περιθωριακό" ακόμα για κάποιους), όμως ελπίζουμε πως δεν θα σας κουράσει γιατί είναι μια ιστορία, και μάλιστα με εικόνες. Μια ιστορία που έχει γραφτεί και γράφεται ακόμα στα βουνά της Ικαρίας. Κι επειδή το νησί μας -το ξέρουμε όλοι καλά- δεν είναι άλλο σχεδόν παρά μόνο βουνό, είναι μια ιστορία που γράφεται παντού στην Ικαρία.

Η πρώτη ενότητα της παρουσίασης είναι λοιπόν **η ιστορία.**

Πότε και πως ανακαλύφθηκε ο πλούτος των βουνών της Ικαρίας μέσα από την πεζοπορία, οι προσπάθειες να γίνει κάτι πιο συστηματικό, ποια έργα και ποια πειράματα έγιναν, η υποστήριξη (αν υπήρξε), η διαφήμιση, η διάδοση, ο τρόπος που έγιναν αυτές, και άλλα.

Η δεύτερη ενότητα αφορά **τα συμπεράσματα, τα προβλήματα** και τις **προοπτικές.**

Με απλά λόγια, “έπιασε τόπο η δουλειά;” Ποιο ήταν το κέρδος και σε ποιους τομείς; Ποιά ήταν τα εμπόδια που δεν ξεπεράστηκαν; Αξίζει η “υπόθεση μονοπάτια” να συνεχιστεί, κι αν ναι, με ποιόν τρόπο; Στο τέλος αυτής της ενότητας θα διατυπώσουμε μια **πρόταση.**

Πριν αρχίσουμε, ήθελα να πω ότι δεν σας καλέσαμε σε διάλεξη. Θα θέλαμε πολύ τη συμμετοχή σας, γι' αυτό μη διστάσετε να διακόψετε για να ρωτήσετε π. χ. για ένα τόπο, ή αν έχετε απορίες για πρόσωπα και πράγματα. Όμως γενικότερη συζήτηση ας γίνει, σας παρακαλώ, στο τέλος.

Οι φωτογραφίες που βλέπετε στην οθόνη, προέρχονται από πολλά αρχεία δικά μας και φίλων. Παρουσιάζουν χαρακτηριστικά στοιχεία των διαδρομών, εκδρομές και δράσεις, με ιδιαίτερη έμφαση στα πρόσωπα που συμμετείχαν. Ακολουθούν μια κάποια γενική χρονολογική σειρά, αν και λόγω του όγκου του υλικού, αυτό δεν είναι απόλυτο. Ορισμένες, οι πιο παλιές, δυστυχώς δεν είναι σε καλή ανάλυση. Από το 2004 όμως και μετά η ποιότητα διαρκώς βελτιώνεται.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ίσως απογοητεύσω, αν υπάρχουν, κάποιους εδώ, που ίσως περίμεναν να ακούσουν για την παράδοση: τα θαυμαστά συγκοινωνιακά έργα των προγόνων, τις ρίμες, “τις σκάλες”, τα καμαρωτά πετρόκτιστα γεφύρια. Θα απογοητευτούν ίσως και όσοι ήθελαν ν' ακούσουν για την συχνά αδικαιολόγητη ή και εγκληματική καταστροφή αυτής της κληρονομιάς.

Δεν θα ασχοληθούμε μ' αυτά τα θέματα απόψε. Για δύο λόγους:

Πρώτον, κατά γενική ομολογία των επισκεπτών, “η Ικαρία αντέχει”. Πράγματι, τα έργα των παλαιών δεν έχουν χαθεί ακόμα σε τέτοιο βαθμό όσο σε άλλες περιοχές. Από την άλλη βέβαια, στην Ικαρία, με ελάχιστες εξαιρέσεις, τα μνημεία δεν συντηρούνται και δεν προστατεύονται ικανοποιητικά. Αλλά αυτό είναι μία άλλη ιστορία...

Δεύτερον, τα παλιά μονοπάτια, όσο θαυμαστά κι αν ήταν, είχαν αποκλειστικά και μόνο μία χρήση. Σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν ώστε να μπορεί κάποιος να μετακινηθεί με τα πόδια (ή με υποζύγια) από το σημείο Α στο σημείο Β με ασφάλεια, όσο το δυνατόν πιο ξεκούραστα και όσο το δυνατόν πιο σύντομα. Ήταν δηλαδή, όπως θα λέγαμε, “*ωφελιμιστικά*”. Και πολύ καλά έκαναν κι ήταν έτσι.

Σήμερα όμως τα πράγματα είναι αλλιώς. Και, όπως θα δούμε, πολύ καλά κάνουν κι είναι αλλιώς.

Το “αλλιώς” άρχισε κάπου στις αρχές τις δεκαετίας του 1990. Βλέπαμε τότε στις Ράχες αλλά κι αλλού στο νησί σε μονοπάτια ή δρόμους, πάνω σε κολόνες της ΔΕΗ, σε δέντρα ή σε βράχους, μικροσκοπικές σκουροκόκκινες βούλες βαμμένες με πινελάκι. Ήταν πάντα σε στρατηγικά σημεία ώστε, αν και μικρές, ήταν ορατές από απόσταση. Όλοι καταλάβαιναν πως ήταν σύστημα σηματοδότησης, ωστόσο εκείνο που ξένιζε ήταν ότι οι βούλες δεν ακολουθούσαν την πιο “*λογική*” διαδρομή, αλλά έκαναν φαινομενικά αδικαιολόγητους ελιγμούς.

Εκείνες οι βούλες ήταν τα πρώτα “*τουριστικά μονοπάτια*” που χαραχτήκαν στην Ικαρία. Τα σχεδίασαν και τα σηματοδότησαν οδηγοί βουνού που δούλευαν για λογαριασμό ξένου τουριστικού γραφείου. Ξεκινώντας από την παραλία (δηλαδή, όπου έμεναν οι πελάτες), αναπτύσσονταν προς διάφορες κατευθύνσεις, ενώ οι λεπτομέρειες της διαδρομής επιλέγονταν με αισθητικά κριτήρια. Για παράδειγμα, την αξία του τοπίου ή εφόσον το μονοπάτι ήταν παραδοσιακό ή αν στη διαδρομή υπήρχαν π. χ. νερό. Κάποιες μάλιστα σηματοδοτημένες διαδρομές φαινόταν να είναι διαλεγμένες ώστε να έχουν πολύ μεγάλο μήκος (με χαρακτηριστικά “*διάσχισης*”) και άλλες ήταν έτσι φτιαγμένες ώστε να έχουν μεγάλο βαθμό δυσκολίας. Ήταν δηλαδή είτε “*μονοπάτια μεγάλων φυσικών σκηνικών*” (scenic trails) όπως λέγονται, ή “*αθλητικά μονοπάτια*”.

Εννοείται, το πρόγραμμα εκείνο ήταν αυστηρά ιδιωτικό. Η σήμανση -πολύ αραιή και βέβαια, χωρίς πινακίδες- δεν απευθυνόταν σε άλλους πλην του γραφείου. Μόνος σκοπός της ήταν να υποβοηθά τους αρχηγούς των γκρουπ ή μεμονωμένους πελάτες στους οποίους το γραφείο είχε δώσει τις οδηγίες και το σχεδιάγραμμα της πορείας.

Επίσης τα γκρουπ εκείνα στόχευαν μόνο στο περπάτημα σε καλές διαδρομές, χωρίς να τους απασχολούν ούτε ο τόπος και η ιστορία του, οι άνθρωποι ή τα φυσικά χαρακτηριστικά. Ήταν σαν να έκαναν συλλογή διαδρομών. Χωρίς να εμβαθύνουν, περπατούσαν το ίδιο είτε ήταν στην Τενερίφη, τη Σικελία ή τα όρη του Άτλαντα.

Η δουλειά αυτού του γραφείου μας έδωσε ευθύς εξ αρχής, και μάλιστα στην ακραία και ενοχλητική μορφή του, τον ορισμό του “*τουριστικού μονοπατιού*”. Σαν σύλληψη ήταν κάτι αρκετά διαφορετικό από το “*παραδοσιακό μονοπάτι*” -αν και φυσικά τα δυο μπορεί να συμπίπτουν.

Έτσι, εκείνα τα χρόνια όσοι από μας δουλέψαμε σαν ξεναγοί/οδηγοί βουνού, θέλοντας να χαράξουμε πορείες που θα ήταν ενδιαφέρουσες για τους ξένους, βρήκαμε πολύ χρήσιμα εκείνα τα σημαδάκια. Ήδη τότε άρχισε να σχηματίζεται η ιδέα να μιμηθούμε το σύστημα, φυσικά προς όφελος όλων κι όχι μόνο κάποιου γραφείου.

Κι αυτό δεν άργησε να συμβεί. Και όπως συχνά γίνεται στην Ικαρία, συνέβη τυχαία.

Τον Μάρτη του 1995 στις Ράχες εμφανίστηκε ένας Γάλλος φοιτητής, ο Ρισάρ Τεμπερό, καλεσμένος από τον Σύλλογο Επιστημόνων Ικαρίας. Ήταν τελειόφοιτος μιας από τις καλύτερες σχολές τουρισμού στον κόσμο και είχε έρθει στο νησί για την πτυχιακή εργασία του. Το θέμα της ήταν να ανακαλύψει και να προτείνει μια μορφή τουρισμού σε μια περιοχή που είτε δεν ήταν τουριστική ή που είχε μόνο τον κλασικό, στενά περιορισμένο στο χώρο και χρόνο, “*τουρισμό παραλίας*”. Το πιο ενδιαφέρον ήταν ότι η εργασία δεν θα ήταν μόνο θεωρητική. Εφόσον έβρισκε το θέμα, θα έπρεπε να το θέσει σε πειραματική εφαρμογή,

αναλαμβάνοντας να κάνει όποια χειρωνακτική δουλειά χρειαζόταν "επί του πεδίου", ώστε η ιδέα να παρουσιαστεί σαν πρόταση προς τους επισκέπτες, τους οποίους θα καλούσε να την εφαρμόσουν και να καταγράψουν την γνώμη τους.

Με τον Ρισάρ γίναμε φίλοι και κάθε μέρα συζητούσαμε μαζί για τη δουλειά. Έτσι κάπως, αφού είχε ψάξει χίλια θέματα από *spra* μέχρι *αιοροπτερισμό* και είχε διαπιστώσει ότι ήταν ανεδαφικά, του πρότεινα τα μονοπάτια. Στην αρχή ήταν επιφυλακτικός γιατί του φαινόταν κοινότυπο. Κρίνοντας με τα δεδομένα της Γαλλίας, είχε δυσκολία να πιστέψει ότι σε ένα περιβάλλον όπως της Ικαρίας, δεν είχε γίνει ήδη κάποια δουλειά σ' αυτό το θέμα. Προτιμούσε οπωσδήποτε τα σκηνικά των κορυφογραμμών, έχοντας κατά νου να προτείνει μια *θεαματική διάσχιση* (scenic trail). Όμως όσες φορές κι αν πήγαμε εκεί πάνω, παρ' όλο που ήταν τέλος της άνοιξης και υπήρχαν κάποιοι τουρίστες στον Αρμενιστή, δεν συναντήσαμε -φυσικά- κανέναν. Έτσι γρήγορα έγινε κατανοητό ότι δεν υπήρχε καμία απολύτως σύνδεση ανάμεσα στην τουριστική παραλία και την ενδοχώρα του νησιού, κι αυτό όχι μόνο γιατί δεν υπήρχε συγκοινωνία. Τίποτα για την ορεινή ενδοχώρα δεν αναγράφονταν ούτε περιγράφονταν στους χάρτες της εποχής, ενώ δεν υπήρχε έστω η ελάχιστη σήμανση γι' αυτά τα μέρη με πινακίδες στους δρόμους και στα χωριά. Στα μάτια των ξένων, αλλά και πολλών δικών μας ανθρώπων, φαινόταν σαν "*άγνωστη γη*".

Κι έτσι αρχίσαμε από το μηδέν. Αφήσαμε τα βουνά στην ησυχία τους και, ξεκινώντας από εκεί που ήταν οι τουρίστες, δηλαδή τον Αρμενιστή, βρήκαμε και περπατήσαμε τα μονοπάτια μέσα στα χωριά. Ο "Πεζοπορικός Γύρος" που χαράξαμε, περνούσε μέσα από τον Άγιο Δημήτριο, το Χριστό, το Τραγοστάσι, τον Άγιο Πολύκαρπο, και γύριζε πίσω στον Αρμενιστή. Αφού αποφασίσαμε ότι μας άρεσε, καθαρίσαμε κάπως τις διαδρομές και τις σημάναμε δοκιμαστικά με τα γνωστά "πορτοκαλί πατουσάκια" -μια ιδέα από τα μονοπάτια της Ουαλίας.

Εκπληκτικό ήταν ότι ευθύς μόλις καρφώθηκε μια πρόχειρη τσίγκινη πινακίδα στο Λιβάδι, χωρίς να γίνει κάποιο ιδιαίτερο κάλεσμα όπως απαιτούσε το project του Γάλλου, οι ξένοι άρχισαν να ανεβαίνουν. Όταν τους ρωτούσαμε, είχαν μόνο θετικά σχόλια να μας πουν, ορισμένοι μάλιστα μας ευχαριστούσαν θερμά. Το πείραμα είχε πετύχει.

Από κει και πέρα όμως τι θα γινόταν;

Σύμφωνα με το σενάριο της εργασίας, εφόσον το πείραμα πετύχαινε, θα προτεινόταν στο Δήμο (Κοινότητες τότε) ή στους επαγγελματίες να το υποστηρίξουν ώστε να γίνει μόνιμο. Να μπουν, δηλαδή, μερικές πινακίδες με σχεδιάγραμμα, να γίνουν καλύτερη καθαρισμοί και μια πιο πυκνή και σταθερή σήμανση. Από τους επιχειρηματίες δεν περιμέναμε πολλά, ωστόσο οι τότε Κοινοτάρχες είχαν προσέξει τη δουλειά και την επικροτούσαν. Έτσι, με τη μεσολάβησή τους τα χρήματα που χρειαζόνταν για τα υλικά συγκεντρώθηκαν από τους Συλλόγους των Αθηνών. Επιμερίζοντας το ποσό ανάλογα με το μήκος της διαδρομής εντός των ορίων της κάθε κοινότητας, 500 χιλιάδες δραχμές πρόσφερε ο Σύλλογος Ραχιωτών και 150 χιλιάδες ο Σύλλογος Πολυκαρπιωτών.

Πώς προέκυψε ο χάρτης;

Θα γελάσετε αν σας πω πως κι αυτό έγινε τυχαία.

Ενώ ο Γάλλος φίλος έγραφε την πτυχιακή, εγώ είχα αναλάβει την σήμανση. Σύμφωνα με το σχέδιο, θα έμπαιναν πέντε πινακίδες με το σχεδιάγραμμα της διαδρομής από μία σε κάθε χωριό. Στο νου μας είχαμε ότι θα ήταν ένα απλό σχέδιο, δηλαδή μια γραμμή περίπου σε σχήμα κυκλικό με κάποια ονόματα το οποίο θα βαφόταν ή θα τυπωνόταν με πυρογράφο πάνω σε ξύλο. Έτσι έκανα το σχέδιο με μολύβι πάνω στο χάρτη των Ραχών, όμως επειδή ήθελα μεγέθυνση, το έστειλα σε φίλο αρχιτέκτονα και εξαιρετικό σχεδιαστή που γνώριζε και αγαπούσε την Ικαρία, για να το αποδώσει καλύτερα. Με μεγάλη μου έκπληξη μετά από μια

βδομάδα είχα στα χέρια μου πέντε μεγάλες έγχρωμες φωτοτυπίες που περιείχαν τη διαδρομή σχεδιασμένη μέσα σε μια καταπληκτική καλλιτεχνική απόδοση του τοπίου!

Όταν κολλήθηκαν στα πανό προκάλεσαν μεγάλη εντύπωση και οι επισκέπτες του “Γύρου” πολλαπλασιάστηκαν. Πράγματι, ήταν το καλύτερο κάλεσμα για περπάτημα, τόσο διαφορετικό από τις τυποποιημένες ξύλινες πινακίδες των δασαρχείων ή κάποιες άλλες μεταλλικές που θυμίζουν οδική σήμανση. Ενώ εκείνες μεταδίδουν ένα μήνυμα του τύπου “βάλαμε αυτή την πινακίδα από υποχρέωση”, η δικές μας έλεγαν “φτιάξαμε αυτό το μονοπάτι με μεράκι και θέλουμε να το περπατήσετε.”

Εκείνες οι φωτοτυπίες έγιναν ο χάρτης. Αλλά θα μιλήσουμε γι' αυτό στην ώρα του.

Τι άλλο έγινε εκείνο το καλοκαίρι:

Με πρωτοβουλία της Αναπτυξιακής Εταιρείας και μέσω του Συνδέσμου ΟΤΑ Ικαρίας κλήθηκαν στο νησί μια ομάδα νέων παιδιών από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες για να προσφέρουν εθελοντική εργασία σύμφωνα με ένα πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο από τη Γραμματεία Νέας Γενιάς. Το project που του δόθηκε ήταν να ασχοληθούν με την καταγραφή των παραδοσιακών μονοπατιών του νησιού. Έτσι βρεθήκαμε -κι εγώ και άλλοι- να καθοδηγούμε επί αρκετές εβδομάδες αυτά τα παιδιά στα βουνά, παίρνοντας στίγματα με τα πρωτόγονα τότε συστήματα GPS και περιγράφοντας τις διαδρομές, τα στοιχεία του τοπίου και των οικισμών που συναντούσαμε. Εκείνοι ύστερα περνούσαν τα δεδομένα σε χάρτες και κείμενα που όλα μαζί κατέληξαν σε μια σειρά από CD.

Αν και υπερβολικά φιλόδοξο πρόγραμμα, είχε αρκετή επιτυχία. Δυστυχώς δεν κατέληξε σε κάτι χειροπιαστό (π. χ. ένας χάρτης ή παρόμοια έκδοση), ωστόσο για μένα που συμμετείχα, αποδείχτηκε πολύ χρήσιμο. Περπατώντας από την μια άκρη του νησιού στην άλλη, και παράλληλα συζητώντας με τα παιδιά, μου δόθηκε η ευκαιρία να αντιληφθώ πλήρως τις μεγάλες προοπτικές της Ικαρίας (αλλά και τα προβλήματα) στο θέμα του ορειβατικού και πεζοπορικού τουρισμού.

Επίσης η εμπειρία εκείνη με βοήθησε να καταλάβω καλύτερα τις διαφορές ανάμεσα στα “παραδοσιακά μονοπάτια” (που συνδέουν χρηστικά σημεία του παρελθόντος) και στα “τουριστικά μονοπάτια” (που συνδέουν αξιοθέατα ή άλλα ενδιαφέροντα πράγματα του παρόντος). Τα πρώτα είχαν πολλά προβλήματα. Αν και ήταν καταπληκτικές χειροποίητες κατασκευές, τα πιο πολλά είτε είχαν κλείσει με βάτους, είτε είχαν μπαζωθεί καθώς στην πορεία τους κατασκευάστηκαν δρόμοι, είτε πλέον κατέληγαν σε αδιέξοδα (σύρματα, μάντρες, νέες οικοδομές, σκουπιδότοποι), ή τα ίχνη τους χάνονταν όταν έμπαιναν στις περιοχές ελεύθερης βόσκησης. Εκεί την θέση τους έπαιρναν εκατοντάδες γιδόστρατες -οι πιο πολλές παραπλανητικές φυσικά.

Τέλος, εκείνα τα παιδιά που δουλέψαμε μαζί τότε, λειτούργησαν σαν τους καλύτερους “δεικτες αξιολόγησης”. Ήταν όλοι τους παιδιά της πόλης, μόλις απόφοιτοι λυκείου, και όπως μπορείτε να φανταστείτε, τα ενδιαφέροντά τους κι οι προσδοκίες τους από ένα ελληνικό νησί καθόλου δεν ήταν να περιπλανώνται επί μέρες και μήνες στις ερημιές των βουνών.

Και όμως υπήρξαν αρκετές στιγμές που ενθουσιάστηκαν. Κατέγραψα εκείνες τις στιγμές κι αργότερα αποδείχτηκαν πολύτιμες υποδείξεις για τα μέρη από τα οποία πρέπει να περνάει οπωσδήποτε ένα τουριστικό μονοπάτι. Ήταν σημεία τόσο σημαντικά ώστε ακόμα κι αν δεν περνούσε από εκεί κάποιο παλιό παραδοσιακό μονοπάτι, θα έπρεπε να δημιουργηθεί ένα καινούριο.

Ποια ήταν όμως αυτά τα σημεία θα δούμε σε άλλη ενότητα. Άλλωστε, πολλά απ' αυτά πρωταγωνιστούν στις φωτογραφίες της προβολής.

Ο Γύρος των Ραχών με τα Πόδια

Τον Ιούνιο ο Ρισάρ έφυγε για να υποβάλει το σχέδιο της πτυχιακής του, και επέστρεψε τον Σεπτέμβρη για να πάρει συνεντεύξεις από περιπατητές και να συντάξει απολογισμό. Ήταν πολύ χαρούμενος γιατί θα αποφοιτούσε με άριστα, εγώ όμως στις αποχαιρετιστήριες συναντήσεις μας ένιωθα αμηχανία, βλέποντας ότι τόσο ο ίδιος όσο και οι καθηγητές του θεωρούσαν αυτονόητο ότι το πρόγραμμα θα συνεχιζόταν “από εμάς”. Υπέθεταν δηλαδή ότι αφού “έκανε καλό στον τόπο”, θα αναλάμβαναν και θα το συνέχιζαν οι Κοινότητες, οι Σύλλογοι ή και οι επαγγελματίες.

Ήμουν βέβαιος ότι αυτό δεν θα συνέβαινε. Ήμασταν στο 1995 όταν όλοι ακόμα ήταν στραμμένοι προς τις παραλίες. Το σχέδιο, όσο κι αν φαινόταν απλό, σαν σύλληψη ήταν πολύ προχωρημένη όχι μόνο για τα δεδομένα της Ικαρίας, αλλά και για την υπόλοιπη Ελλάδα.

Παρ' όλα αυτά, μου ήταν αδύνατο να το εγκαταλείψω στην τύχη του. Είχα συνδεθεί συναισθηματικά με τη δουλειά στα μονοπάτια του Γύρου. Από την άλλη, τόσο οι χωριανοί και οι περίοικοι της διαδρομής, όσο και οι περιπατητές, βλέποντας με να στήνω πινακίδες κτλ. με θεωρούσαν κάτι σαν υπεύθυνο ή κάποιου είδους διαχειριστή.

Για πόσο όμως θα το έκανα αυτό;

Από το αδιέξοδο μας έβγαλε όλους το καλλιτεχνικό σχεδιάγραμμα.

Στη διάρκεια του καλοκαιριού οι φωτοτυπίες πάνω στις πινακίδες είχαν αρχίσει να ξεθωριάζουν και έπρεπε να γίνουν καινούριες. Τότε, ένας φίλος είχε τη φαινή ιδέα, αντί για φωτοτυπίες, να τυπωθούν σε χαρτί. Προσθέτοντας ένα κείμενο στο πίσω μέρος, θα μπορούσε να μεταμορφωθεί σε χάρτη-οδηγό, ο οποίος θα πουλιόταν στα μαγαζιά της περιοχής και θα έδινε έσοδα. Με αυτά θα μπορούσε κάπως να συντηρηθεί ή και να επεκταθεί η διαδρομή.

Έτσι κι έγινε.

Τα έξοδα της έκδοσης βγήκαν με δάνειο από το Σύλλογο Ραχιωτών κι έτσι τον Απρίλιο του 2000 κυκλοφόρησε ο πρώτος χάρτης “Γύρος των Ραχών με τα Πόδια” σε δύο (και αργότερα σε τρεις) γλώσσες. Όταν βγήκε στα μαγαζιά, με ευχαρίστηση είδαμε ότι όλοι -τουρίστες και μη- πλήρωναν χωρίς πρόβλημα τις 1000 δραχμές του αντιτίμου καθώς η έκδοση χρησίμευε όχι μόνο για να περπατήσουν, αλλά και σαν πληροφορία (λόγω του κειμένου) και ακόμα σαν σουβενίρ (λόγω της ζωγραφιάς). Πήγαινε καλά, κι έτσι, γρήγορα επιστράφηκε το ποσό του δανείου. Η δουλειά στα μονοπάτια συνεχίστηκε και το πρόγραμμα έγινε “αυτοδιαχειριζόμενο” και “αυτοχρηματοδοτούμενο”.

Ανάμεσα στη πρώτη έκδοση (2000) και στη δεύτερη έκδοση (2005)

Το γεγονός ότι για πρώτη φορά περπατούσαν άνθρωποι στα βουνά όχι τυχαία αλλά με βάση ένα σχέδιο άρχισε να δημιουργεί μια δυναμική.

Το ίδιο καλοκαίρι που κυκλοφόρησε ο χάρτης, η Κίνηση Πολιτών Ικαρίας μέσω της διεθνούς οργάνωσης Social Civil International (SCI) κάλεσε νέους εθελοντές που ασχολήθηκαν με την αποκατάσταση του μονοπατιού της Χάλαρης από τις Κάτω Ράχες ως τον Άγιο Δημήτριο, ενώ ανέλαβε επίσης τα έξοδα για ορισμένες πιο δύσκολες τεχνικές επισκευές. Καθώς η διαδρομή γειτόνευε με τον Γύρο των Ραχών, συνδέθηκε αυτομάτως με το πρόγραμμα και οι καθαρισμοί και η σήμανση έγιναν με την ίδια μέθοδο όπως στον Γύρο. Ήταν η πρώτη προέκταση του και τα αποτελέσματα ήταν εντυπωσιακά.

Το άνοιγμα του μονοπατιού, όσο και η πινακίδα στην είσοδο (καταστράφηκε πρόπερσι από την πλημμύρα) που έγραφε ΦΑΡΑΓΓΙ ΤΗΣ ΧΑΛΑΡΗΣ, δηλαδή, δύο στην ουσία απλές,

αλλά στοχευμένες κινήσεις, έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στην αναγνώριση αυτής της περιοχής ως πολύ αξιόλογο μνημείο της φύσης.

Στα επόμενα χρόνια ο Γύρος των Ραχών θα αποκτούσε άλλες πολλές προεκτάσεις. Το τοπίο ήταν πλούσιο. Προς κάθε κατεύθυνση ανοίγονταν πανέμορφα φυσικά σκηνικά, ενώ φωλιασμένα μέσα τους βρίσκονταν αφανή, αλλά μοναδικά στοιχεία της παράδοσης (π. χ. νερόμυλοι, ξωκλήσια κτλ.). Την ίδια στιγμή οι ξένοι επισκέπτες ζητούσαν συνεχώς περισσότερα θέματα. Θεωρώντας τον Γύρο ως μια απλή εισαγωγή σ' ένα χώρο γεμάτο προκλήσεις, έγραφαν, τηλεφωνούσαν ή ακόμα άφηναν παραγγελίες σε εστιατορες και ξενοδόχους, ζητώντας νέες διαδρομές.

Εμένα ωστόσο μου έλειπαν οι Έλληνες. Δεν μου άρεσε που, ενώ η αγγλόφωνη έκδοση πουλιόταν καλά, η αντίστοιχη ελληνική έμενε στάσιμη. Έτσι ήταν καθοριστική στιγμή τον Μάη του 2004 όταν μέσω μιας φίλης Καριωτίνας, ήρθαν και περπάτησαν τα μονοπάτια της Ικαρίας μια μεγάλη ομάδα της Φυσιολατρικής Κίνησης ΒΡΙΑΛΗΣΣΟΣ. Ήταν η αρχή μιας σειράς επισκέψεων, καταπληκτικών εκδρομών και πολυήμερων, πολύ σημαντικών εθελοντικών εργασιών. Ο ερχομός τους είχε μεγάλη σημασία στην εξέλιξη των μονοπατιών. Ήταν μια αληθινή "συμμαχία" που κράτησε πολλά χρόνια. Στη διάρκεια της, γνωρίσαμε πολύ αξιόλογα άτομα, αληθινούς φυσιολάτρες "ανθρώπους του βουνού" με κέφι και διάθεση για προσφορά που δούλεψαν σκληρά μέσα σε γκρεμούς και ερημιές στη ζέστη του κατακαλόκαιρου "γιατί έτσι τους άρεσε", χωρίς να επιδιώκουν αναγνώριση, δάφνες και τραπεζώματα. Αλλά κι από γενικότερη άποψη, ήταν πολύ τιμητικό για την Ικαρία ότι άνθρωποι που μπορούσαν να ταξιδέψουν οπουδήποτε στον κόσμο και να σκαρφαλώσουν σε όποια βουνά ήθελαν, μας επισκέπτονταν συχνά, έχοντας κρατήσει στην καρδιά τους μια ξεχωριστή θέση για τα σκηνικά και "το στυλ" του νησιού μας.

Όσο για το πρόγραμμα των μονοπατιών, πήραμε πολύ μεγάλη ενθάρρυνση από τις επισκέψεις τους. Καθώς οι σύλλογοι αυτού του είδους αλληλοσυνδέονται, άρχισαν σιγά-σιγά να έρχονται κι άλλες ομάδες και άτομα του χώρου, ενώ εμφανίστηκαν επιτέλους κι οι πρώτες δημοσιεύσεις για τις ομορφιές των βουνών της Ικαρίας σε εφημερίδες και περιοδικά.

Παράλληλα με τον Βριλησσό τότε, η Κίνηση Πολιτών, έχοντας πλέον "υιοθετήσει" το Φαράγγι της Χάλαρης, ξανακάλεσε εθελοντές της SCI για να καθαρίσουν το τμήμα του μονοπατιού από τον Άγιο Δημήτριο μέχρι το Γεφύρι της Λουπάστρας, το οποίο είχε σηματοδοτηθεί μεν όμως είχε πολλά προβλήματα καθώς διέσχισε καμένες περιοχές.

Έχοντας ασφαλίσει τη διαδρομή μέχρι το γεφύρι, πολλοί μας παρακίνησαν τότε η διαδρομή να επεκταθεί ακόμα πιο μέσα στο ποτάμι. Να γίνει δηλαδή ένα "μονοπάτι φαραγγιού" - μικρογραφία της Σαμαριάς. Πράγματι, από τη Λουπάστρα και πάνω η Χάλαρη γίνεται ένα πραγματικό βαθύ φαράγγι που όταν ακόμα ήταν όλα τα πλατάνια στη θέση τους έμοιαζε ξεχωριστός μαγικός τόπος. Ωστόσο, δεν υπήρχε και ούτε μπορούσε να υπάρξει παραδοσιακό μονοπάτι εκεί μέσα. Τελικά, μετά από έρευνες μηνών, φάνηκε ότι, συνδέοντας διάφορα περάσματα και ατραπούς, θα μπορούσε να δημιουργηθεί εξαρχής μια τέτοια μακρά τουριστική διαδρομή -απευθυνόμενη, εννοείται, σε έμπειρους πεζοπόρους ή ορειβάτες.

Κι έτσι άρχισε η δουλειά στην προέκταση: Λουπάστρα - Διπόταμα - Ραζούνια - Γεμέλια.

Παράλληλα όμως με τη δουλειά, προχωρούσε κι η φήμη, παράγοντας δυναμικές και ανοίγοντας δυνατότητες.

Μια παρέα φίλων πρότεινε εκτός από τη Χάλαρη να ανοιχτεί μονοπάτι επίσης στον Μύρσωνα (το ποτάμι της Μεσαχτής), δημιουργώντας μια διαδρομή από το Γιαλισκάρι μέχρι τη Μονή Μουντέ η οποία θα συνδεόταν με τον Γύρο. Καθώς στον Μύρσωνα δεν βόσκουν κατσίκια, θεωρούσαν ότι άξιζε να αναδειχθεί η πλούσια φύση του σε αντιδιαστολή με τη Χάλαρη. Αλήθεια ήταν επίσης ότι εκτός απ' τη βλάστηση, τα ιδιαίτερα στοιχεία που κάνουν ένα "τουριστικό μονοπάτι", όπως καταρράκτες και λίμνες, χαμένα παλιά σπίτια, νερόμυλοι

και ξωκλήσια, δεν έλειπαν. Αλλά το πιο καλό ήταν η πληροφορία ότι κάποτε υπήρχε παραδοσιακό μονοπάτι.

Κι έτσι άρχισε κι εκείνη η διάνοιξη. Ήταν μια μοναχική δουλειά που έγινε χειμώνα χωρίς να αναμιχθούν εθελοντές, παρά μόνο καλοί φίλοι. Το παλιό μονοπάτι ανακαλύφθηκε τελικά μέσα στην οργανωτική βλάβιση και καθαρίστηκε, μας βοήθησαν και κάποιοι σχεδόν κλειστοί πια χωματόδρομοι που βρήκαμε τυχαία κι έτσι έγινε κι αυτό το σκιερό, ποταμίσιο μονοπάτι που συνδέει απ' ευθείας τη Μεσαχτή, την αμμουδιά του καλοκαιριού, με το Μουντέ, τον κόσμο του βουνού.

Ο Νέος Γύρος των Ραχών με τα Πόδια

Ο νέος Γύρος των Ραχών με τα Πόδια εκδόθηκε το 2005 με τα έσοδα της παλιάς έκδοσης, χωρίς οικονομική βοήθεια από πουθενά. Μόνο υπό τύπο αιγίδας και για λόγους εγκυρότητας διατηρήθηκε ύστερα από συμφωνία το όνομα του Συλλόγου Ραχιωτών στο εξώφυλλο. Ήταν καλύτερα, τόσο για τους Ικαριώτες όσο και για τους ξένους, να γνωρίζουν ότι η δράση δεν ήταν μια αυθαίρετη ιδιωτική πρωτοβουλία, αλλά είχε την έγκριση κάποιου συλλογικού τοπικού φορέα.

Ο χάρτης κάλυπτε το τριπλάσιο μήκος διαδρομών σε σχέση με τον πρώτο χάρτη. Εκτός από την πρώτη "βασική" κυκλική διαδρομή, περιείχε και τα μονοπάτια των φαραγγίων Χάλαρης και Μύρσωνα, ενώ επίσης σημειώνονταν αρκετές δευτερεύουσες πορείες που είτε συνέδεαν τις κύριες διαδρομές μεταξύ τους, είτε ήταν προεκτάσεις προς τις βουνοκορφές και πιο πέρα στη νότια πλευρά, ή έδιναν διεξόδους ("οδούς διαφυγής") προς δρόμους και χωριά. Επιπλέον υπήρχαν και ορισμένες ειδικές διαδρομές για να απολαύσει κανείς κάποια ιδιαίτερα σημεία (νερόμυλους, λίμνες, καταρράκτες) που δεν ήταν πάνω στο μονοπάτι. Σε μερικές απ' αυτές απαιτούνταν ειδικές ικανότητες κι αυτό φυσικά αναγραφόταν στο χάρτη.

Ως προς τη δουλειά πεδίου, εκείνα ήταν καλά χρόνια για τη συντήρηση και σηματοδότηση των μονοπατιών. Εκτός από τα παιδιά του Βριλησσού που ήρθαν και βοήθησαν κι άλλες φορές, είχαμε αρκετούς φίλους και άλλους αυτόνομους εθελοντές. Μαζί τους κάναμε αρκετές εκδρομές και στο δρόμο βγάζαμε και αρκετή δουλειά.

Κάτι πιο οργανωμένο έγινε πάλι το 2007 όταν ξανά η Κίνηση Πολιτών κάλεσε νέους εθελοντές. Δουλέψαμε μαζί το παραδοσιακό μονοπάτι Άγιος Ισίδωρος – Καρκινάγρι και τη διακλάδωση προς Τραπάλου. Κι έτσι θέλοντας και μη, όπως είχε γίνει με τη Χάλαρη παλιότερα, το πρόγραμμα επεκτάθηκε. Τα μονοπάτια του Κάβο Πάπα δεν ήταν σημειωμένα στο χάρτη και άρα δεν ήταν στον τομέα ευθύνης και διαχείρισης. Ωστόσο, μήκε και σ' αυτά η στάνταρ σήμανση, σαν να ήταν. Στο βάθος του μυαλού μας, τόσο των παιδιών της Κίνησης, όσο και στο δικό μου, είχε γεννηθεί η ελπίδα ότι "τα χωριά" ή "κάποιοι από τα χωριά" θα καταλάβαιναν τι κάνουμε, θα έρχονταν κοντά και θα συνέχιζαν.

Αυτό βέβαια δεν συνέβη. Συνέβη όμως να δέσει μια μικρή παρέα (πυρήνας αργότερα του ΟΠΣ Ικαρίας) που πολλές φορές δουλέψαμε μαζί "στον ίδιο τόνο". Μαζί φανταστήκαμε πως η έλλειψη υποστήριξης και η έλλειψη χρημάτων δεν θα μας εμπόδιζαν να φτιάξουμε και να διαχειριστούμε ένα δίκτυο μονοπατιών που θα κάλυπτε ολόκληρο το νησί. Ήταν φανερό πως μας είχε μεθύσει η χαρά της ανακάλυψης και της δημιουργίας.

Το Μονοπάτι των Ξωτικών

Για να ξεκινήσει το φιλόδοξο σχέδιο, έπρεπε το δίκτυο -μιλούσαμε ήδη για "δίκτυο"- να ξεφύγει από τις Ράχες, προχωρώντας προς Εύδηλο. Η βάση ήταν το χνάρι της ορεινής ημιονικής "λεωφόρου" που ένωσε άλλοτε τις Ράχες με τον Κάμπο. Την βρήκαμε να φαίνεται καθαρά σ' έναν παλιό Ιταλικό χάρτη της εποχής του πολέμου, ωστόσο από τότε μέχρι σήμερα ελάχιστα τμήματα της είχαν μείνει ακέραια.

Από την άλλη όμως, καθώς ψάχναμε, βρεθήκαμε μέσα σ' ένα άγνωστο, μοναδικού κάλλους τοπίο, μια ενδιαμέση ζώνη ανάμεσα στους οικισμούς (Μαντριά, Σταύλος, Αυλάκι) και τα ξερά βουνά, όπου η φύση οργιάζε ελεύθερη κι ανενόχλητη. Θα ήταν ένα ιδανικό, δασικό "τουριστικό μονοπάτι".

Καθώς η αρχή ήταν κοντά στη Μονή Μουντέ σε μια διασταύρωση με το Μονοπάτι του Μύρσωνα, ενώ "η έξοδος στον πολιτισμό" ήταν το Μοναστήρι της Θεοκτίστης, η δική μου ιδέα ήταν να ονομάσουμε τη διαδρομή "μονοπάτι των μοναστηριών". Όμως μια μέρα με απόλυτη ήσυχια και ομίχλη στο δάσος, μια φίλη που βοηθούσε σαν ιχνηλάτης αναζητώντας σημάδια και περάσματα, την ξαναβάφτισε και την είπε "Μονοπάτι των Ξωτικών". Κι έτσι έμεινε.

Πράγματι, εκτός από την ήσυχη φύση, η ξωτικίσια ατμόσφαιρα έβγαινε επίσης από την ελάχιστη, πολύ μακρινή επαφή με τη θάλασσα, καθώς και ότι σε διάφορα σημεία υπήρχαν διάσπαρτα ερείπια, λείψανα των αφανών οικισμών του 16ου και 17ου αιώνα, που συχνά μεταξύ μας τα λέμε "χαμένα χωριά" - Πλατέδων, Κεραμωτό, Φείδος, και άλλα. Με αποκορύφωμα τη Θεοσκεπάστη, το εκκλησάκι κάτω από το βράχο στη Μονή Θεοκτίστης που είναι το απόλυτο έμβλημα εκείνου του πολιτισμού, η διαδρομή θα γινόταν επίσης, εκτός από δασική, και "μονοπάτι κληρονομιάς".

Φυσικά ήταν άλλη μια τρέλα.

Το μονοπάτι αυτό για να ξαναγίνει χρειάστηκε άπειρη δουλειά. Σε ένα τμήμα του μάλιστα μήκους πάνω από ένα χιλιόμετρο, που είχε εξαφανιστεί εντελώς, ανοίξαμε αληθινό τούνελ με τα πριόνια μέσα στη βλάστηση.

Δεν είχε πια σημασία ότι η διαδρομή Ράχες – Εύδηλος δεν περιλαμβανόταν στο χάρτη ή αν θα έμπαινε στον επόμενο. Αυτά είχαν ξεχαστεί. Όπως είπα πιο πριν, όλα πια γίνονταν για ευχαρίστηση -για τη χαρά της ανακάλυψης και της δημιουργίας.

Όταν η διαδρομή τελείωσε, τα νέα κυκλοφόρησαν από στόμα σε στόμα, μέσα από μπλογκς και φωτογραφίες στο ίντερνετ, έτσι την άνοιξη οι πληροφορημένοι επισκέπτες, αν και χωρίς χάρτη, αλλά ακολουθώντας μόνο τη σήμανση, ενθουσιάζονταν. Στο σύνολό της η διαδρομή πρόσφερε χορταστικό μήκος, απέραντη ποικιλία και εύρος αντιθέσεων -από σκοτεινά πευκοδάση μέχρι ηλιόλουστες παραλίες, από δύσβατες ατραπούς ως λιθόστρωτες ρίμες, από χαμένα χωριά μέχρι σύγχρονες γειτονιές και φυσικά -μη ξεχνάμε- το αχτύπητο σουξέ, δέλεαρ κάθε πεζοπόρου, τους λουκουμάδες στη Μονή Θεοκτίστης!

Σελίνι – Ρυάκα

Αυτά τα δυο τοπωνύμια που ίσως δεν σας είναι πια άγνωστα, μέχρι τον Δεκέμβρη του 2007 δεν είχαν κανένα νόημα για μένα. Και όμως δεν φανταζόμουν ποτέ πως θα συναντούσα σε ένα νησί του Αιγαίου, δυο τόσο καταπληκτικά φυσικά αξιοθέατα - μια μεγάλη στρογγυλή λίμνη σαν πιάτο σε υψόμετρο 900 μέτρων ανάμεσα στους γκρεμούς με θέα τη θάλασσα και ένας πολυώροφος καταρράκτης ύψους 60 μέτρων που τα νερά του πέφτουν σε ένα μοναδικό "σωληνωτό" φαράγγι το οποίο εκβάλλει λίγα χιλιόμετρα ανατολικά του Μαγγανίτη.

Πέρα από την ίδια την αξία της, ο τρόπος που έγινε η ανακάλυψη -γιατί για αληθινή ανακάλυψη πρόκειται- μου έμαθε πολλά. Θα ήθελα να τα μοιραστώ μαζί σας, γι' αυτό νομίζω ότι αξίζει να διηγηθώ την ιστορία της.

Το προηγούμενο καλοκαίρι, ένα ζευγάρι φίλων μου, καθώς έτρεχαν εκτός δρόμου διασχίζοντας το οροπέδιο της Εριφής, παρατήρησαν ότι ενώ το ανατολικό τμήμα κλίνει και απορρέει προς τη βόρεια πλευρά, τροφοδοτώντας με νερό τον Χάρακα και τη Χάλαρη στις Ράχες, το ανατολικό τμήμα έχει αντίθετη κλίση, απορρέοντας προς τη νότια πλευρά του νησιού. Έτσι, υποθέτοντας δικαιολογημένα ότι η απορροή μιας τόσο μεγάλης λεκάνης

ανάμεσα στους γκρεμούς θα δημιουργούσε ένα πολύ εντυπωσιακό φαινόμενο το χειμώνα, μου ζήτησαν επίμονα να επισκεφθώ το σημείο μετά τις βροχές για να τραβήξω και να τους δείξω φωτογραφίες.

Θυμώμουν πράγματι πως σε κάποιο χειμωνιάτικο ταξίδι προς Άγιο Κήρυκο κάποιοι επιβάτες από το Μαγγανίτη έδειχναν ένα λευκό σημάδι ψηλά στους γκρεμούς. Είχε βρέξει πολύ κι εκείνο που έδειχναν ήταν ένας ψηλός αφρισμένος καταρράκτης που σαν να πήγαζε από την κορυφή του βουνού. Ευτυχώς δεν είχα ξεχάσει το όνομα, κι έτσι βρήκα την τοποθεσία στο χάρτη και άρχισα να ρωτώ. Όμως οι σημερινοί Ραχιώτες δεν ήξεραν τίποτα. Μόνο ένας μακρινός συγγενής μου, παλιός βοσκός, μου είπε με ξερό, ουδέτερο τόνο: “Δεν είναι τίποτα. Ένα ρέμα στα Σπόδα που φουσκώνει πολύ το χειμώνα”.

Όταν όμως κατέβηκα εκεί λίγο αργότερα, δεν χρειάστηκε να ψάξω πολύ, καθώς το "τίποτα" ακουγόταν από πολύ μακριά. Όσο για το θέαμα, ήταν συγκλονιστικό. Και το πιο εκπληκτικό, ήταν πολύ κοντά στις Ράχες -μόνο μισή ώρα με το αυτοκίνητο και άλλη μισή ώρα ύστερα με τα πόδια από το μονοπάτι.

Επιστρέφοντας στις Ράχες συνέχισα να ρωτώ, κάνοντας όλους να απορούν. Τελικά κάποιος φίλος που η οικογένειά του έβοσκαν ζώα στην περιοχή τα παλιά χρόνια, όχι μόνο γνώριζε αλλά και χάρηκε που βρήκα το Σελίνι. Όταν ήταν, μου είπε, παιδιά, ο τόπος ήταν κατάφυτος. Πράγμα απίστευτο, εκείνο τον καιρό μάλιστα εκτός από ζώα, έβαζαν και κήπους. Έλεγε επίσης ότι σαν παιδιά ήθελαν πολύ να πηγαίνουν με τους γονείς τους εκεί γιατί η λίμνη τότε ήταν πολύ βαθιά και έκαναν βουτιές.

Η ιστορία είναι πολύ χαρακτηριστική. Αποδίδει πολύ καθαρά τη διαφορά των εποχών και την εξέλιξη των ανθρώπων και των αντιλήψεων. Ενώ ο σύγχρονος άνθρωπος αναζητά με πάθος τέτοια φυσικά αξιοθέατα, ο παλιός παραδοσιακός άνθρωπος, αν και τα γνωρίζει καλά, καθώς δεν έχουν χρηστική αξία γι' αυτόν, τα θεωρεί “ένα τίποτα”. Ευτυχώς όμως υπάρχουν οι παιδικές αναμνήσεις...

Τέλος πάντων, το συμπέρασμα που βγήκε εκείνο το χειμώνα ήταν ότι ο καταρράκτης Ρυάκα και η λίμνη Σελίνι άξιζαν και έπρεπε οπωσδήποτε να αναδειχθούν. Περισσότερα όμως γι' αυτό θα πούμε στο κεφάλαιο της εθελοντικής εργασίας.

“Το Δικαιωματικό μονοπάτι” ή “Μονοπάτι της Οροσειράς”

Γενικά στην Ικαρία, εκτός το Φαράγγι της Χάλαρης, πολύ δημοφιλής στους πεζοπόρους ήταν ανέκαθεν η διάσχιση της μακράς κορυφογραμμής του Αθέρα, ιδιαίτερα, ει δυνατόν, από ακρωτήριο σε ακρωτήριο. Αν μάλιστα ρωτούσε κάποιος ποιο έπρεπε να είναι το έργο που θα προωθούσε συνολικά την ανάπτυξη του ορεινού τουρισμού στο νησί, όλοι συμφωνούν γι' αυτό το μακρύ θεαματικό μονοπάτι.

Μέχρι στιγμής, καθώς συνδέεται με το υπάρχον δίκτυο, έχει χαραχτεί και σηματοδοτηθεί με κάποια ασφάλεια το δυτικό τμήμα του, δηλαδή από το Καρκινάγρι μέχρι τα οροπέδια Αμμούδια και Ζηζόκαμπο. Όμως από κει και πέρα, η σήμανση γίνεται αραιότερη, ενώ η υπερβόσκηση και οι καιρικές συνθήκες έχουν καταστρέψει πολλά τμήματά του.

Το κατεξοχήν “σκιητικό μονοπάτι” της Ικαρίας λόγω των εντυπωσιακών γκρεμών και των απέραντων θαλασσινών οριζόντων, σήμερα περπατιέται από έμπειρους πεζοπόρους, όμως όχι από κάβο σε κάβο όπως θα 'πρεπε. Στα μεν δυτικά, ανάμεσα στο Καρκινάγρι και το Φανάρι του Πάπα στάθηκε αδύνατο να βρεθεί δίοδος μέσα από τα σύρματα στην περιοχή “Μαύρη”, ενώ στα ανατολικά η διαδρομή χάνεται στο Περδίκι και δεν φτάνει στο Δράκανο. Έτσι οι περισσότεροι προτιμούν το μονοπάτι κάτω από την ορθοπλαγιά της Πούντας, το οποίο καταλήγει στο Χρυσόστομο.

Κάμπος – Μεσαριά - Περαιμεριά – Ράντη

Ίσως κάποιοι από σας έχουν προσέξει σε μερικά σημεία του κεντρικού δρόμου που περνάει από τον Κάμπο διάφορα πορτοκαλί ταμπελάκια, σημάδια και βέλη -ήδη φθαρμένα απ' το χρόνο. Ο Κάμπος είσοδος και κόμβος πολλών ωραίων (και επιπλέον, κυκλικών) πεζοπορικών διαδρομών, που όμως έχουν μείνει ημιτελείς. Από κει περνά "το μονοπάτι των ξωτικών" Ευδήλου- Ραχών, ενώ πριν λίγα χρόνια σηματοδοτήθηκαν διερευνητικά 1ον) μια διαδρομή για το Φραντάτο και στη συνέχεια προς το Δάσος του Ράντη, και 2ον) μια διαδρομή ("παραδοσιακό μονοπάτι") που διασχίζοντας την πεδιάδα, ανεβαίνει στη Δάφνη, στο Κάστρο του Κοσκινά και στην Πούντα.

Ο στόχος ήταν να συναντήσουν και να συνδεθούν με το μονοπάτι της οροσειράς και στη συνέχεια να επεκταθούν προς το Μαγγανίτη. συμπεριληφθούν στην τρίτη έκδοση του πεζοπορικού χάρτη που τότε ακόμα φαινόταν εφικτή. Δυστυχώς όμως δεν τα καταφέραμε. Τόσο η Περαιμεριά, όσο κι η Μεσαριά είναι συναρπαστικές περιοχές από κάθε άποψη, όμως οι δυνάμεις μας είχαν αρχίσει να εξαντλούνται.

Κεραμέ Ευδήλου – Δρούτσουλας κι ακόμα παραπέρα

Τα πράγματα έμεναν στάσιμα όταν το προπέρσινο καλοκαίρι έφτασε στο νησί μια μεγάλη ομάδα νέων παιδιών του Σώματος Ελλήνων Οδηγών. Ανάμεσα στις πολλές δράσεις που είχαν στο πρόγραμμά τους ήταν να καθαρίσουν και να σηματοδοτήσουν ένα παραδοσιακό μονοπάτι. Καθώς είχαν κατασκηνώσει στο Φλες, τους προτείναμε μια διαδρομή που άρχιζε από εκεί κοντά και δεν θα είχαν πρόβλημα μετακίνησης. Ήταν η καταπληκτική λιθόστρωτη ρύμη Κεραμέ - Δρούτσουλας.

Άξιοι της φήμης τους, οι νεαροί Οδηγοί δούλεψαν με κέφι πολλές μέρες καθαρίζοντας το μονοπάτι και φτιάχνοντας όμορφες ταμπέλες και σήματα. Κι έτσι τυχαία, κι ενώ το πρόγραμμα είχε ατονήσει, ξαφνικά βρέθηκε εκτεταμένο μέχρι το Δρούτσουλα, ένα χωριό - κλειδί για το βουνό που μάλιστα είχε και ξενώνα. Μπροστά μας ανοίγονταν πιθανά καινούρια δίκτυα, με διαδρομές προς Ακαμάτρα ή Αρέθουσα, για τον Άι Στάθη στο μονοπάτι της κορυφογραμμής ή και προς τη νότια πλευρά για το Χρυσόστομο.

Έτσι ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη μια συνεργασία με το Σύλλογο Νεολαίας Αρέθουσας για τη δημιουργία δικτύου μονοπατιών με κέντρο την Αρέθουσα. Η είσοδος του δικτύου θα είναι στο Καραβόσταμο.

Αρκετά όμως για τις διαδρομές.